

ETIKA VO VZŤAHOCH MEDZI FILOZOFIOU, TEOLÓGIOU A PRÍRODNÝMI VEDAMI

Tadeusz Zasepa

Abstract. The Catholic universities do not concentrate only on the disciplines connected with God's revelation and the Church teaching (theology, philosophy, canon law), but also on all other subjects existing in non-denominational universities (medicine, law, physics, chemistry, economics, informatics, literature, diplomacy). What is important at the Catholic University is building of the integral knowledge about the world and of the human being and creating conditions for the dialog between faith and reason. The goal of this dialog is to show that the faith and the reason meet in one truth. And because God is the Creator and Revelator at the same time, so the results of the research, done on the authentic scientific way, cannot get into the conflict, but should guide to the deeper understanding of the sense of human life.

Katolícke univerzity sa zo samej svojej podstaty neobmedzujú len na rozvíjanie vied, ktoré súvisia s Božím zjavením a poslaním Cirkvi (takých, ako je teológia, filozofia alebo kánonické právo),¹ ale majú za úlohu uskutočňovať prednášky a výskum z rôznych vedeckých oblastí – takých istých, aké existujú na všetkých iných univerzitách a vysokých školách (ako je medicína, právo, literatúra, ekonómia, informatika alebo diplomacia). Na druhej strane rozličné vedy pestované na katolíckej univerzite sa majú obohacovať filozofickou reflexiou a svetlom evanjelia.²

Akademickú činnosť ako celok má na katolíckej univerzite prenikať predovšetkým snaha o integráciu poznania. Vedci, využívajúc výsledky filozofie a teológie, majú vyvíjať trvalú snahu o určenie adekvátneho miesta a významu každej z jednotlivých disciplín v rámci všeobecnej vízie ľudskej osoby a sveta v duchu evanjeliového učenia.

Druhou výzvou pre katolícke univerzity je dialóg medzi vierou a rozumom – uskutočňovaný takým spôsobom, aby si bolo možné ľahko všimnúť, že viera a rozum sa stretávajú v jednej pravde. Pretože Boh je autorom tak stvorenia, ako aj Zjavenia, výskum realizovaný autenticke vedy vedeckým spôsobom, sa nikdy nemôže dostať do rozporu s vierou, ale má viesť k hlbšiemu pochopeniu zmyslu ľudského života.

Ďalšími spoločnými vlastnosťami charakteristickými pre katolíckosť a bytie univerzitou sú: starostlivosť o etický rozmer vedy a teologická perspektíva. Poznanie má vždy slúžiť ľudskej osobe, preto používané

¹ Univerzity a fakulty, ktoré sa zaoberajú uvedenými oblasťami poznania, sa nazývajú cirkevné a ich pôsobenie upravuje *Apoštolská konštitúcia Sapientia christiana o štúdiu na cirkevných univerzitách a fakultách*.

² Porov. GROCHOLEWSKI, Z.: Rola wyższych uczelni katolickich z perspektywy Jana Pawła II. in: *Horyzonty Wychowania* 5 (2006) nr 9, s. 26.

metódy a uskutočňované objavy majú brať do úvahy možné etické dôsledky. Na druhej strane teologická perspektíva nielen pomáha jednotlivým disciplinám určiť spôsob, akým ich objavy budú mať vplyv na život osôb a spoločností, ale aj ukazujú perspektívu a určujú smer, o ktorých nehovoria metodológie týchto vied.³

Zachovanie katolíckosti a podstatného rozmeru pre bytie univerzitou pri intelektuálnej a duchovnej formácii študentov zaručuje správnu prípravu mladej generácie pre plnenie zodpovedných úloh v spoločnosti. „Ako teda nevidieť potrebu solídnej formácie katolíckej inteligencie: katolíckych lekárov, katolíckych právnikov, katolíckych žurnalistov, katolíckych politikov, pedagógov, sociológov a iných, ktorí majú bohatstvom poznania a zároveň kresťanských hodnôt prispievať k autentickému pokroku ľudstva.“⁴

Odvaha hľadať pravdu nemôže byť na katolíckej univerzite obmedzená len na smelé vyjadrenia vedeckej alebo didaktickej povahy, ale vzťahuje sa aj na oblasť ohlasovania pravdy. Ak je to potrebné, katolícka univerzita má mať odvahu hlásať aj pravdy, ktoré sú nevýhodné a nenadbiehajú verejnej mienke, ale sú nevyhnutné vzhľadom na potrebu hájiť autentické dobro spoločnosti.

Výsledky empirických vied (fyzika, chémia, biológia), čiže exaktných vied nepochybne nemôžu byť žiadnym spôsobom ani zhodné, ani nezhodné s článkami viery. Sú to totiž úplne rozdielne oblasti poznania, ktoré sa nestretávajú ani vo svojich predmetoch, ani v metóde bádania. Výsledky týchto vied možno uznať len vtedy, ak sú v zhode s empiricky overiteľnými faktami. Naproti tomu viera ako primknutie sa rozumu k zjavenému, nie zrejmemu obsahu, sa vzťahuje priamo na realitu, ktorá nie je empiricky overiteľná. To, čo je totiž zo samotnej svojej povahy vo všeobecnosti neoveriteľné, a to, čo je priamo overiteľné prostredníctvom empirických faktov, nemôže mať so sebou žiadne styčné body. Viera teda a výsledky prírodných viet chápané predmetovo nie sú so sebou ani zhodné, ani nezhodné. Nemožno teda hovoriť o obmedzovaní takto chápanej vedy vierou, ani tiež o ničení viery vedou. Nemožno hovoriť ani o nejakej objektívnej pomoci, ktorú by poskytovala jedna oblasť druhej.

Teórie exaktných vied a pravdy viery môžu mať určité styčné body. Viera sa totiž vzťahuje nielen na skutočnosti úplne nadprirodzenej povahy, ale nepriamo obsahuje aj názory na niektoré prírodné fakty, hoci nie sú priamo overiteľné, o ktorých veda formuluje teórie a hypotézy (napr. s prvotným hriechom spojený monofyletizmus ľudského rodu). Teórie exaktných vied sa môžu stykať s obsahom viery, môžu byť s ním zhodné, alebo nezhodné. V prípade nezhodnosti s článkami viery to nie je ničomu na škodu, keďže vedecké teórie podľa metodológie vied nie

³ Porov. JÁN PAVOL II.: *Apoštolská konštitúcia Ex corde Ecclesiae o katolíckych univerzitách*. Trnava, Spolok svätého Vojtecha, 1998, 15.

⁴ GROCHOLEWSKI, *Rola wyższych uczelni*, s. 30.

sú ani pravdivé, ani nepravdivé. Sú len zhodné, alebo nezhodné s faktami. Dokonca aj v prípade zhodnosti s faktami, teória ako taká nemusí byť pravdivá a jediná, keďže možné (a reálne) sú dve teórie vysvetľujúce ten istý jav. Naproti tomu podľa vieroučných zásad Katolíckej cirkvi obsah Zjavenia je absolútne záväzný pre veriaceho človeka, keďže Zjavenie je pravdivé, pretože pochádza od samotného Boha.

Možno teda prijímať ako pravdivé zásady viery a zároveň uznávať nejakú vedeckú teóriu (z oblasti čisto empirických vied), ktorá nie je zhodná s vierou, pretože rozum vedca vôbec „neverí“ tejto teórii, ale ju iba používa tak dlho, kým sa neukáže, že je v rozpore s faktami, čo z etického hľadiska je v súlade so svedomím vedca. Takéto tvrdenie je možno paradoxné, ale vyplýva z porovnania predmetu a metód bádania dvoch rozdielnych oblastí ľudského poznania. Je jasné, že z psychologického hľadiska takýto stav vecí môže byť pre vieru nebezpečný, keďže vedec sa môže príliš nechávať ovplyvňovať teóriou, ktorú používa na vysvetlenie faktov. Niečo iné je ale psychologická kolízia a niečo iné výskyt čisto objektívnych epistemologicko-metodologických vzťahov, a práve o tie tu ide.

Keď porovnávame výsledky prírodných vied s teologickými teóriami, tak v podstate by nemali byť medzi nimi styčné body, ak tak veda, ako aj teológia sa rozvíjajú správnym spôsobom a metodicky. Avšak v prípade, že nejaký teológ pestuje teológiu nesprávne, tak nepochybne môže dôjsť k tomu, že jeho teórie sa môžu niekedy ukázať ako také, ktoré sú v rozpore s výsledkami vied. Takéto teologické teórie však v ničom neobmedzujú rozum vedca a môže ich neprijímať.

Veľmi často dochádza ku konvergencii, a preto sú možné konflikty medzi teóriami exaktných vied a teologickými teóriami. Ale táto nezhodnosť a rozpor v ničom neškodí ani vede, ani viere. Takéto nezhodné teórie môžu spolu existovať bez toho, aby im to bolo na škodu. Tak vedecké, ako aj teologické teórie samé o sebe nie sú ničím stálym, etické konanie vedca alebo teológa vedie ku konštatovaniu, že sú to len etapy na ceste k ďalšiemu priblíženiu sa k pravde.

Môže sa ukázať, že vieroučné zásady sú styčné, a tým aj zhodné, alebo nezhodné s teóriou exaktných vied, ktorá má vo väčšom, alebo menšom stupni filozofické pozadie (psychológia, sociológia, ekonómia). Takto chápané exaktné vedy môžu tvrdiť to, čo je v rozpore s vierou, napr. niektoré súčasné psychologické smery hlásajú názor, že neexistuje ľudská duša. Pre prípad nezhodnosti nejakej teórie z oblasti týchto vied (exaktných s filozofickým pozadím) s obsahom viery Katolícka cirkev určila „negatívne pravidlo viery“, podľa ktorého veriaci vedec nemôže pokladať takúto teóriu za pravdivú. Podľa Cirkvi je takáto teória mylná, pretože nie je možné, aby autor Zjavenia – Boh, ktorý je zároveň stvoriteľom sveta a darcom všetkých jeho zákonov, nesprávne informoval človeka o realite. Podľa učenia Cirkvi Boh je definitívny prameň pravdy tak zjavenej, ako aj prírodovednej a sám v sebe nemôže byť v rozpore. Ak teda Boh zjavil niečo, čoho obsah nie je zhodný s vedeckou teóriou,

treba prijať, že sa mylí teória a nie Božie zjavenie. Pre veriaceho vedca je to etické riešenie, ktoré je v súlade so svedomím.

Keď porovnáme vedecké a teologické teórie, často sa stretávame aj so styčnými bodmi. V priebehu dejín ľudského myslenia rozmanité psychológie, sociológie, ekonómie, niektoré humanitné vedy hlásali teórie, ktoré neboli zhodné s teologickými teóriami. Pre samotnú vedu je táto skutočnosť úplne indiferentná. Vedec nemusí totiž počúvať teologické teórie a im sa prispôbovať, ako ani teológ nemá povinnosť prijímať teórie z oblasti prírodných (filozofujúcich) vied. Bolo by ale veľmi želateľné, aby teoretici jednej i druhej oblasti podľa možnosti viac vedeli o svojich výsledkoch.

Filozofické teórie a princípy viery a teologické teórie

Najvšeobecnejšia z vied – filozofia sa snaží vysvetliť vo svetle definitívneho zdôvodnenia celú skutočnosť, vrátane človeka, a preto sa nutne musí vo svojom (materiálnom) predmete stýkať so zjavenou vierou, ktorá zo svojho zorného uhla tak isto definitívne a navyše autoritatívne objasňuje človeka v kontexte celej reality.

Ak viera má svoj prameň v Bohu ako stvoriteľovi rozumne usporiadanej reality, tak nikdy by nemali byť s ňou v rozpore základné filozofické teórie. Ak k takémuto rozporu dôjde, muselo prísť k chybe pri formulácii alebo zdôvodňovaní filozofických tvrdení. Podľa učenia Katolíckej cirkvi v prípade konfliktu medzi vierou a filozofiou, druhú z nich, podobne ako iné vedy, dokonca aj nefilozofické, zaväzuje negatívne pravidlo viery: neprijímať ako pravdivé tie filozofické tvrdenia, ktoré sú v rozpore so Zjavením. Viera ale nedefinuje predmet filozofického bádania, ani neurčuje, aké sa majú použiť výskumné metódy, pretože všetko toto závisí výlučne od samotnej koncepcie filozofie ako vedy. Z tohto dôvodu, a teda z príčin súvisiacich s predmetom, nemá opodstatnenie označenie „kresťanská filozofia“. Filozofia môže byť iba filozofiou bytia – reality, alebo jej oblastí. Tak predmet, ako aj metóda filozofie nie sú ani kresťanské, ani moslimské, ani pohanské. Z objektívnych dôvodov možno hovoriť o kresťanskej filozofii iba vtedy, ak sa v nej navyše aplikuje negatívne pravidlo viery. Niekedy viera alebo teológia môže filozofii predkladať problémy, ktoré filozofia potom samostatne a metodicky spracuje. Z tohto spracovania môže neskôr teológia čerpať. Teológia môže tak isto nastoľovať otázky pre humanitné vedy.

Najväčšiu konvergenciu filozofie a teológie vidno pri teóriách a hypotézach. V prípade nezhodnosti filozofických a teologických teórií nejestvujú žiadne pravidlá na súčasné uznávanie tvrdení jednej z týchto disciplín a odmietanie tvrdení druhej. Filozofické a teologické teórie nemusia so sebou súhlasiť. Treba ich hodnotiť zo zorného uhla zhodnosti základných predpokladov, z ktorých systém vychádza a v ktorom sa nachádzajú, s realitou vnímanou alebo vo svetle viery (v prípade teológie), alebo vo svetle rozumu (v prípade filozofického objasňovania).

Teologické teórie v ničom neobmedzujú filozofiu a naopak, filozofické teórie samé o sebe nehodnotia teologické teórie.

Vzťah veriaceho vedca a katolíckej vysokej školy k vede

Určenie objektívnych vzťahov, aké existujú medzi vierou a rozličnými vedami, umožňuje odvodiť závery, ktoré určujú vzťah veriaceho vedca (a katolíckej vysokej školy) k vede.

Ak sa dá pomerne ľahko určiť predmetný vzťah medzi vierou a vedou, tak oveľa ťažšie je definovať tento vzťah vo veriacom vedcovi. V človeku sa totiž hromadia veľmi rôznorodé činitele, ktoré spôsobujú, že jeho životný vzťah ku viere a vede je neraz veľmi originálny, neopakovateľný, ktorý nemôže slúžiť ako pravidlo pre iných: v konkrétnom prípade záleží od svedomia jednotlivca, viac alebo menej sformovaného náboženskou výchovou – striktné etický aspekt.

Základná úloha katolíckych vysokých škôl v kultúre je asi v zachovávaní „negatívneho pravidla viery“ pri hlásaní vedeckých teórií, a to tak v prírodných vedách, ako aj vo filozofii. Používanie negatívneho pravidla viery je niečo veľmi významné a to tak pre samotnú vedu, ako aj pre jednotlivcov, ktorí sa zaoberajú vedeckou prácou. Pre samotnú vedu je to veľmi dôležité, pretože potom, keď sa zaoberá vedeckými problémami, zohľadňuje také prvky, ktoré obyčajne takzvaný nezávislý vedec vôbec neberie do úvahy. Ak vedec ráta s negatívnym pravidlom viery pri svojom vedeckom bádání, tak nemusí vynakladať námahu a viesť výskum takým smerom, ktorý vedie k „nepravde“ a navyše mu to pomáha sformulovať prínosnejšie teórie. Ak totiž skutočne sám Boh, Stvoriteľ sveta a zákonov, ktorými sa svet riadi, zjavil pravdy viery, tak negatívne pravidlo viery umožňuje rýchlejšie nájsť cestu k pravde, napr. aj tým, že človek nemusí zbytočne vynakladať vedecké úsilie, ktoré by viedlo k nepravde.

Navyše viera a náboženské zážitky môžu predstavovať pre rozličné humanitné vedy taký predmet skúmania, ktorým sa zväčša nezaoberajú takzvané nezávislé vysoké školy. Skúmanie náboženských zážitkov alebo zážitkov súvisiacich s vierou (zážitkov buď počas samotného procesu ich trvania, alebo zachytených v literatúre a umení), či už z empirického hľadiska alebo z hľadiska humanistickej reflexie, vyplňa veľkú medzeru v súčasnom poznaní kultúry. Katolícke univerzity vytvárajú mimoriadne priaznivé podmienky pre uskutočňovanie systematického výskumu náboženského rozmeru kultúry.

Katolícki vedci majú za úlohu neustále brať do úvahy hranice medzi vierou a vedou. Je to ich etická povinnosť. Platilo totiž tak v minulosti, ako aj v súčasnosti, že ak sa nerozlišuje medzi týmito oblasťami, je to na ujmu tak pre samotnú vieru, ako aj pre vedu. Dejiny nám poskytujú príklady, že keď k tomu v praxi, najmä na strane vedy dochádzalo, viedlo to až dodnes k útokom na Cirkev.

Najčastejšie, v minulosti i v súčasnosti, nezhodnosť vedeckých teórií

so široko chápanou vierou bola v podstate nezhodnosťou nie so samotnými princípmi viery, ale s teologickými teóriami, ktoré neraz až príliš horlivo obhajovali teológovia a na ktoré príliš „nepokorne“ útočili vedci. Preto tiež na katolíckych univerzitách má kolosálny význam spresňovať vzájomný vzťah medzi vierou a vedou, čo má pozitívne dôsledky tak pre vieru, ako aj pre samotnú vedu, a teda pre rozvoj kultúry.

Ako zhrnutie reflexie na tému úlohy katolíckych univerzít v súčasnej kultúre možno konštatovať, že najvšeobecnejšie možno vidieť zmysel ich existencie v praktickom, neustálom riešení problému koexistencie viery a vedy. Úloha katolíckych univerzít – etická úloha – sa dá zhrnúť ako vytváranie komplexne chápanej kultúry, pričom sa vedome vylučujú všetky jednostranné a úzkoprse pristupy, či už scientistické, alebo fideistické.

Použitá literatúra

1. ADORNO, T. W.: *Dialektika negatywna*. Tłum. K. Krzemieniowa. Warszawa, PWN, 1986.
2. BENEDYKT XVI.: Wiara, rozum, uniwersytet – wspomnienia i refleksje (wykład na uniwersytecie w Ratzynbnie, 12. 9. 2006). In *L'Osservatore Romano* (wydanie polskie), 2006, roč. 27, č. 11, s. 25 – 27.
3. CZEŻOWSKI, T.: O ideale uniwersytetu. In: CZEŻOWSKI, T. *Pisma z etyki i teorii wartości*. Wrocław, Ossolineum, 1989.
4. HORKHEIMER, M.: *Krytyka instrumentalnego rozumu*. Tłum. H. Walentowicz. Warszawa, Scholar, 1986.
5. HUSSERL, E.: *Kryzys nauk europejskich a fenomenologia transcendentalna*. Tłum. S. Walczewska. Toruń, Wydawnictwo Rolewski, 1999.
6. JÁN PAVOL II.: *Apoštolská konštitúcia Ex corde Ecclesiae o katolíckych univerzitách*. Trnava, Spolok svätého Vojtecha, 1998.
7. JÁN PAVOL II.: *Encyklika Fides et ratio o vzťahoch medzi vierou a rozumom*. Bratislava, Vydavateľstvo Don Bosco, 1998.
8. LABERTHONNIÈRE, L.: La drame moderne de la pensée chrétienne. In: BEILLEVERT, P. (ed.). LABERTHONNIÈRE, L. *L'homme et l'oeuvre*. Paris, Buchense, 1972.
9. Mac INTYRE, A.: Katolíckie univerzity. Niebezpečnosť, nadzieje, výboj. In: *Znak* 2005, č. 11 (606).
10. *Main Political Documents of the Bologna Process*. Dostupné na [http://www.aic.lv/ace/ace_disk\(Bologna/maindoc\)](http://www.aic.lv/ace/ace_disk(Bologna/maindoc)).
11. *Managing University Autonomy: Proceedings of the Seminar of the Magna Charta Observatory*. 15 September 2005. Bologna, Bologna University Press, 2005.
12. MARKOWSKI, M.: *Pierwzory uniwersytetów*. Olecko, Wydawnictwo Wszecznicy Mazurskiej, 2003.
13. PEDERSEN, O.: *The First Universities: studium Generale and the origins of University Education in Europe*. Cambridge, Cambridge University Press, 1998.
14. POPPER, K. R.: *Logika odkrycia naukowego*. Tłum. U. Niklas. Warszawa, Wydawnictwo PWN, 2002.

15. RATZINGER, J.: Drogi wiary wobec przełomu współczesności. In: RATZINGER, J.: *Czas przemian w Europie. Miejsce Kościoła i świata*. Tłum. M. Mijalska. Kraków, Wydawnictwo M, 2001.
16. *Wielka Karta Uniwersytetów Europejskich. Fundamentalne zasady*. Dostępne na: www.umk.pl/uczelnia/dokumenty/statut/karta.

Profesor Tadeusz Zasepa, katolický kňaz, vysokoškolský pedagóg a publicista. Je celosvetovo uznávanou autoritou v oblasti masmediálnej komunikácie. V roku 1993 založil v Poľsku Katolícke Rádio Lublin a lublinskú edíciu týždenníka Nedeľa. Prednášal na Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity. V roku 1999 založil Lubelsku Szkołu Biznesu – Szkołu Wyzszu (neskôr Lubelska Szkoła Wyzsza im. Króla Władysława Jagiełły) v Lubline a do roku 2008 v nej pôsobil vo funkcii rektora. Od roku 2001 pôsobí na Katedre žurnalistiky Katolíckej univerzity v Ružomberku, kde je garantom štúdia žurnalistiky. Prof. Zasepa je členom viacerých medzinárodných vedeckých rád, prof esijných spolkov a združení. Má poľské a slovenské štátne občianstvo. V apríli 2008 bol zvolený za rektora Katolíckej univerzity v Ružomberku.